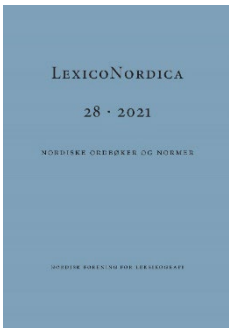

LexicoNordica

Titel:	Talspråkskorpusar, diskurspartiklar och lexikografi	
Forfatter:	Helga Hilmsdóttir	
Kilde:	LexicoNordica 28, 2021, s. 79-100	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© 2021 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Talspråkskorpusar, diskurspartiklar och lexikografi

Helga Hilmisdóttir

The aim of the paper is twofold. The first aim is to do an inventory of Icelandic discourse particles in five different sets of data and to discuss the importance of using a variety of conversational settings when building a spoken language corpus for lexicographical purposes. The second aim is to highlight the central characteristics of the discourse particles as they are manifested in the corpora, and to use the discussion to suggest new lexicographical norms for the description of these lemmas in monolingual Icelandic dictionaries.

1. Inledning

Syftet med denna artikel är att diskutera framställningen av diskurspartiklar i isländska definitionsordböcker. Tanken är inte minst att lyfta fram diskurspartiklarnas egenskaper ur ett interaktionellt perspektiv och dryfta hur de beskrivningar som redan finns skulle kunna utvidgas och nyanseras. Än så länge har diskurspartiklar fått ganska lite uppmärksamhet i isländska ordböcker. I den mån de behandlas kan man säga att definitionerna är mycket allmänna och kortfattade och att de åtföljs av för få exempel för att de mångskiftande funktioner de uppvisar i samtal ska framgå.

Precis som i andra länder har lexikografiskt arbete på Island först och främst kretsat kring ord som förekommer i skrivet språk. Uppbyggandet av isländska talspråkskorpusar de senaste 20 åren har dock möjliggjort en mycket mer systematisk inkludering av talspråkstypiskt språkbruk (se Svavarsdóttir 2007).

När det lexikografiska arbetet inkluderar korpusar som består av muntlig interaktion uppstår en del frågor kring vad som ska

inkluderas i ordböcker (Opsahl 2015). Hur långt kan man gå för att fånga upp vardagligt och det som eventuellt kan beskrivas som ”ovärdat” språkbruk? Diskurspartiklar är en grupp ord som ofta är inbegripna i en typ av förändringsprocess, dvs. de används på sätt som avviker från tidigare språkbruk (se t.ex. Kotsinas 1994 om *ba* i svenska). Utvecklingen kan inkludera en kraftigt ökad användningsfrekvens samtidigt som det uppstår förändringar av partikelns funktion, position och prosodiska egenskaper. En annan fråga som uppstår rör beskrivningsspråket. Hur ska man beskriva en lexikalisk enhet som inte har en semantisk innebörd? Vilka aspekter är det viktigt att ta fasta på när man beskriver en diskurspartikel?

I denna artikel är forskningsfrågorna som följer: 1) Vilka diskurspartiklar förekommer i isländska talspråkskorpuser och finns dessa representerade i isländska definitionsordböcker? 2) Vilka egenskaper kännetecknar diskurspartiklar och hur kan dessa drag användas för att fördjupa den lexikografiska beskrivningen i enspråkiga isländska ordböcker?

2. Diskurspartiklar

Diskurspartiklar är en heterogen samling av ord och fraser som i lexikografiskt arbete hänförs till flera olika ordklasser. Den största delen klassificeras i ordböcker som adverb (*nú* 'nu', *bara* 'bara', *sko* 'lit. ser du') och interjektioner (*ha* 'va', *jæja* 'jaha, jäså'), men ibland rör det sig om lexem som har sitt ursprung i verb (*heyrdú* 'hör du', *skilurðu* 'förstår du') eller korta fraser som består av t.ex. verb och pronomen (*þú veist* 'du vet') (jfr Lindström 2008). Till diskurspartiklar hör även vissa ljud som ligger på gränsen till det som vi uppfattar som lexikala enheter, t.ex. uppbackningar som *mhm* och *mm* eller responsiva element som *ah* (se t.ex. Heritage 2016). Diskurspartiklar förekommer först och främst i lediga sam-

tal och fick länge, precis som andra talspråkstypiska fenomen, inte mycket uppmärksamhet i ordböcker.

De senaste decennierna har samtalsforskningen visat att det som diskurspartiklar har gemensamt är att de fyller en funktion som inte kan beskrivas med hänvisning till yttrandets eller samtalets propositionella innehåll (se t.ex. Foolen 1996). I stället indikerar de dels hur samtalsdeltagarna förhåller sig till varandra och varandras kunskap om samtalsämnet, dels vilken relation yttrandet har till de turer som kommer före och efter i samtalet. Partiklarnas funktion kan därför inte beskrivas utan att redovisas i större kontext. Inom den lexikografiska traditionen är det däremot eftersträvansvärt att exempel är korta och entydiga så att ordboksanvändaren får en bra uppfattning om hur uppslagsordet ska användas i kontext. För att lösa problemet illustreras diskurspartiklar ofta med fiktiva dialoger som i t.ex. *Den Danske Ordbog* (DDO, t.ex. *nå*). Ofta visas replikerna också isolerade från sin omgivning vilket möjliggör en öppnare tolkning än när beläggen visas i sin kontext (se *Íslensk nútímamálsorðabók*; ÍNO, t.ex. *hérna*). Med andra ord kan man säga att de talspråksspecifika diskurspartiklarna inkluderas i ordböcker på skriftspråkets villkor och att deras användning illustreras med exempel hämtade ur skrivna texter och inte talade (jfr. Hansen 2015).

Vilka partiklar som tas med som uppslagsord och hur deras funktioner förklaras beror på ordbokens syfte och målgrupp. Fokuserar den först och främst på skriftspråk eller har den också som syfte att återspegla ledigt samtalspråk? Riktas ordboken till avancerade språkbrukare, skolelever eller inlärare? När vi talar vårt modersmål eller ett språk som vi kan mycket väl använder vi partiklar på ett systematiskt sätt utan att nödvändigtvis vara medvetna om de regler vi följer, dvs. i vilka samtalskontexter vi använder en bestämd partikel, var den placeras i yttrandet och hur vi formar den prosodiskt. Det är just denna systematik som samtalsforskare intresserar sig för när de forskar om diskurspartiklar

och det är dessa aspekter som ordböcker borde ta fasta på. En definition för funktionsord kräver nämligen en annan typ av språk än uppslagsord som har ett propositionellt innehåll (som substantiv). Som Svensén (2004:289–290) påpekar, definieras prepositioner t.ex. ofta med prepositionsuttryck (t.ex. *för* 'i läge på framsidan av'). Han inkluderar dock inte i sin översikt några kommentarer om hur lexikografin borde hantera diskursstrukturerande ord och fraser. Istället konstaterar han att det råder "en viss terminologisk förbistring" i de övriga ordklasserna som gäller "dels namnen på de olika ordklasserna, dels hur de skall definieras" (Svensén 2004:184).

3. Material

För att undersöka användningen av diskurspartiklar i isländska samtal används en korpus som består av fem olika delmaterial som spelades in från 1996 till 2020. Varje delmaterial består av omkring en timme av inspelade samtal:

(A) **Valmöte** från 1996 (55 min.): Kandidaterna som ställde upp i presidentvalet 1996 debatterar i direktsändning på TV. En moderator styr diskussionen med fem kandidater och sex journalister. 9 560 löpord.

(B) **Nationens själ** från 1996 (60 min.): Materialet består av två avsnitt av ett inringningsprogram på radio. En programledare tar emot samtal från 14 olika lyssnare i olika åldrar och från olika delar av Island. 11 938 löpord.

(C) **ÍSTAL** från 2002 (62 min.). Två vardagliga samtal med två respektive fyra deltagare. Samtalen spelades in i huvudstadsområdet och på östra Island. 10 035 löpord.

(D) **Isländskt ungdomsspråk – skolsamtal** från 2019 (73 min.). Gruppdiskussioner inspelade i skolmiljö. Två olika samtal med tre respektive fyra ungdomar som styrs av en vuxen diskussionsledare. 17 829 löpord.

(E) **Isländskt ungdomsspråk – dataspel** från 2020 (60 min.). Två femtonåriga pojkar som spelar dataspel och kommunicerar med varandra via datorn. 5 786 löpord.

Totalt består korpusen A–E av fem timmar talat språk och 55 148 löpord. Som jämförelsematerial används också talspråkskorpusen *Íslenskt unglíngamál* (= ÍU, se även projektets webbsida). Den korpusen består av 22 timmar och 48 minuter av gruppsamtal som spelades in i isländska grund- och gymnasieskolor 2019–2020, totalt 190 717 löpord. Delmaterial D består av två av dessa samtal. I följande avsnitt presenteras förekomsten av diskurspartiklar i de olika delmaterialen.

4. Distributionen av diskurspartiklar i autentiska samtal

Tabell 1 visar ett urval diskurspartiklar som förekommer i materialet och hur de fördelar sig på delmaterialen. Tabellen innehåller partiklar som har fler än tio belägg och förekommer i flera än ett delmaterial. Av utrymmesskäl exkluderas uppbackningar som *já*, *nei*, *mm* och *mhm* (och varianter av dessa). Partiklar markerade med kursiv saknas både i den tryckta ordboken *Íslensk orðabók* (2002, härefter ÍO) och i den nya digitala ordboken *Íslensk nútí-mamálsorðabók* (härefter ÍNO).¹ Partikeln *heyrðu* återfinns i ÍO men inte ÍNO och markeras med asterisk.

1 De två ordböckerna har valts på grund av att de är de enda enspråkiga definitionsordböckerna som finns för modern isländska.

Diskurspartikel	A	B	C	D	E	Totalt
bara	1	120	154	341	55	671
sko	5	70	145	112	59	391
<i>þú(vei)st</i> ²	-	1	30	265	17	313
nú	25	127	115	11	1	279
ókei	-	2	1	65	63	131
hérna	1	41	56	8	5	111
<i>er það (ekki)</i>	-	12	36	22	8	78
þarna	-	16	25	15	14	70
<i>skilur(ð)u</i>	-	2	-	64	1	67
ha	-	7	8	15	36	66
ja	17	20	23	8	-	68
heyrdú*	-	32	11	4	2	49
ó	-	-	-	12	10	22
æi	-	-	3	8	7	18
<i>ég meina</i>	-	-	7	11	-	18
sem sagt	-	3	8	2	-	13
jæja	-	6	6	-	1	13
<i>fattar(ð)u</i>	-	-	-	5	9	14
Totalt	49	459	628	968	288	2392

Tabell 1: Fördelningen av diskurspartiklar i de olika delmaterialen.

Av de totalt 18 diskurspartiklar som ingår i tabell 1 finns 12 stycken eller 67 % i båda ordböckerna och en finns bara i ÍO. De fem diskurspartiklar som saknas både i ÍO och ÍNO är: *þú(vei)st* 'du vet', *er það (ekki)* 'är det riktigt/eller hur', *skilur(ð)u* 'förstår du', *ég meina* 'jag menar' och *fattar(ð)u* 'fattar du'.

Som tabell 1 också visar finns det stora frekvenskillnader mellan diskurspartiklar i de olika delmaterialen, vilket visar hur viktigt det är att talspråkskorpusar som ligger till grund för det lexikogra-

2 Diskurspartikeln *þú(vei)st* kan uttalas som *þúveist*, *þúst* och *st*.

fiska arbetet innehåller olika typer av samtal. Det mest formella och styrda samtalet, valdebatten på TV, innehåller ett mycket begränsat antal diskurspartiklar. Förekomsterna utgörs huvudsakligen av partiklar som har en ganska lång historia i det isländska språket, *nú*, *ja*, och *sko*, som alla finns som eget uppslagsord redan i *Islandsk-dansk ordbog* från tidigt 1900-tal (Blöndal 1920–1924).

Diskurspartiklarna *nú* och *ja* verkar för övrigt vara markant vanligare i det äldre materialet (A–C) än de är i de nya inspelningarna av ungdomsspråk (D–E). Å andra sidan har ungdomssamtalen mycket fler belägg på nyare diskurspartiklar som *ókei* (128 i de nyare inspelningarna mot 3 i de äldre), *þú(vei)st* (282 mot 31) och *skilur(ð)u* (65 mot 2).

Förutom formalitetsgrad kan vissa skillnader mellan de olika delmaterialen förklaras med faktorer som inspelningsår, talarnas ålder och vad deltagarna gör under inspelningen. I ungdomsinspelningarna används t.ex. en del diskurspartiklar som har lånats in från engelska som inte förekommer i äldre inspelningar, t.ex. *yes*, *yeah*, *what* och *ey*.

5. Diskurspartiklar i korpusen – några iakttagelser

De diskurspartiklar i tabell 1 som saknas i de undersökta ordböckerna har sitt ursprung i fraser som består av verb och pronomen, antingen med deklarativ ordföljd som *þú veist* 'du vet' och *ég meina* 'jag menar', frågeordföljd som i *fattar þú* (eller *fattarðu*) 'fattar du' eller som imperativ i andra person som i *heyr þú* (eller *heyrðu*) 'hör du'.

Diskurspartikeln *þú(vei)st* har sitt ursprung i den syntaktiska formen [Pron_{2p} + V_{fin.2}], dvs. personligt pronomen *þú* i andra person 'du' och det finita verbet *vita* 'veta' i andra person. Skillnaden mellan frasen *þú veist* och *þú(vei)st* som diskurspartikel framgår

tydligt i exempel (1).³ Samtalsdeltagarna är två tonårspojkar, Bogi och Svenni, som sitter på sina rum och spelar dataspel tillsammans. De kommunicerar med varandra via datorn. Svenni har mer erfarenhet av dataspel och är experten i sammanhanget. I utdraget försöker han ta reda på om Bogi vet vad han måste göra för att komma in i dataspels motorcykelgång (rad 5–7).

(1) *För att komma in i gänget: ÍU-datasamtal*

(S=Svenni, B=Bogi)

01 S ókei ö::: Bogi
okej, öh Bogi

02 (0, 4)

03 B já
ja

04 (0, 6)

05 S **þú veist** hvað **þú st** (1,2) þarf stundum
du vet vad þú st [man] ibland måste

06 að gera til að koma þér inn í
göra för att ta dig in i

07 gengið og svoleiðis *er það ekki*
gänget och sånt, eller hur

08 (1, 0)

3 I transkriptionerna används följande notationer:
(0,3) paus angiven i sekunder; (.) mikropaus; [överlappning inleds;] överlappning slutar; ↑ stigande intonationskurva; ↓ fallande intonationskurva; → fortsättningston; :: förlängd vokal; hh utandning; .hh inandning; ** med skratt i rösten; ## med knarr i rösten.

09 B hvað þarf ég að gera
 vad måste jag göra

Svenni formulerar sin fråga som ett påstående som kan bekräftas eller avfärdas: *þú veist hvað þúst* (1,2) *þarf stundum að gera* [...] 'du vet vad *duvet* [man] ibland måste göra'. Påståendet innehåller såväl frasen *þú veist* som diskurspartikeln *þú(vei)st*. Det förra belägget ingår i yttrandets propositionella innehåll och både pronomen och verb har en tydlig syntaktisk funktion (dvs. subjekt och predikat). Svenni försöker ta reda på om Bogi vet vad han måste göra. *Þú(vei)st* ingår däremot inte i yttrandets propositionella innehåll och är ur ett syntaktiskt perspektiv överflödigt i sammanhanget. Däremot har belägget andra funktioner i samtalet, dvs. att bädda in yttrandet i den kommunikativa kontexten (jfr. Foolen 1996:1, Hilmisdóttir 2001).

Även om vissa fraser i vissa kontexter har en pragmatisk funktion kan man ändå fråga sig om de måste finnas med i ordböcker som ett eget uppslagsord. Räcker det inte att ordboksanvändaren kan slå upp både pronomenet och verbet? Det finns dock flera argument för att diskurspartiklar som *þú(vei)st* borde finnas med i ordböcker. För det första har *þú(vei)st* funnits förhållandevis länge i isländskt samtalspråk. Redan i radioinspelningar från 1996 finns det tydliga belägg på *þú(vei)st* med pragmatisk funktion vilket betyder att diskurspartikeln är etablerad i isländskan (se även Hilmisdóttir 2001). För det andra placeras diskurspartikeln *þú(vei)st* mycket högt på frekvenslistan i jämförelsematerialet *Íslenskt unglingamál*. Totalt förekommer partikeln 2 097 gånger i databasen (190 717 löpord). Det betyder att *þú(vei)st* är det 18:e mest frekventa ordet i databasen. Som jämförelse återfinns enbart 9 belägg på frasen *þú veist* som pronomen och verb i samma material.

Ett tredje argument är partikelns formella beskrivning. Som tidigare nämnt fungerar *þú(vei)st* som en helhet, både fonetiskt och pragmatiskt. För ordboksanvändare som inte vet hur den lexi-

kaliska enheten *þú(vei)st* används och vad den signalerar eller vad den har för funktion räcker det inte att hänvisas till uppslagsorden *þú* 'du' och *vita* 'veta'. Diskurspartikeln fungerar inte på det propositionella planet och uppbär inte betydelse på samma sätt som frasen. Tvärtemot är det ganska vanligt att yttranden som innehåller diskurspartikeln *þú(vei)st* förmedlar information som samtalspartnern inte känner till.

Som Svensén (2004:179) påpekar är den huvudsakliga funktionen hos uppslagsordets ordklassangivelse att ”ge information om lemmats grammatiska egenskaper, varvid den appellerar till användarnas kunskaper om de regelbundna dragen i språkets grammatik”. Till skillnad från verbfrasen *þú veist* är diskurspartikeln *þú(vei)st* oböjlig. Den är stelad i sin form oavsett hur många personer som tilltalas (jfr Vasilyeva [1972] 2002:10). Detta illustreras i följande utdrag där en grupp studenter diskuterar isländsk rapmusik. Moderatoren ställer en fråga till eleverna om de gör sina egna spellistor med isländsk rapmusik (rad 1–2) och två elever ger ett nekande svar (rad 3–4).

(2) *Isländskt rap: ÍU-skolsamtal*

(M=moderator, V=Vigdís, T=Tumi, 2 tysta elever)

01 M **þið** *búið ekki til þúst* íslenskan rapp
ni gör inte þúst isländsk rap

02 *playlista á Spotify [eða]
spellista på Spotify eller?*

03 V [*ne][i hh*]
nej

04 T [ne]i:: hh
nej

Moderatorn tilltalar studenterna med pronomenets pluralform *þið* 'ni' som visar att han här faktiskt ställer en fråga till fler än en person. Ändå använder han sedan diskurspartikeln *þú(vei)st* 'duvet', som innehåller pronomenets och verbets andra person singularis (dvs. en stelnad form). Och precis som i utdrag (1) ingår *þú(vei)st* varken i yttrandets propositionella innehåll eller i den syntaktiska strukturen.

Detsamma gäller för *heyrðu* 'hördu' som finns som eget uppslagsord i ÍO, men inte i ÍNO, och beskrivs som en interjektion som "används för att nå samtalspartens uppmärksamhet, oftast i början av samtal eller berättelser" (min övers.). Följande utdrag visar hur moderatorn avslutar ett samtalsämne (rad 1) för att övergå till ett annat (rad 2).

(3) Följande låt: ÍU-skolsamtal

(M=moderator, 4 tyska elever)

01 M i:: ókei: hh
eh okej hh

02 M **heyrðu** tókum þá hérna næsta (.) næsta
heyrðu, vi tar då öhm nästa... nästa

03 tóndæmi::↑
musikexempel

04 M sjáum hvað **þið** segið um þa::ð↑
vi ska se vad ni säger om det

Moderatorn markerar ett topikbyte genom att använda *heyrðu* 'hördu' som har sitt ursprung i verbet *heyra* 'höra' och andra personens pronomen *þú* 'du' i sin enklitiska form. Precis som i exempel (2) tilltalar moderatorn ändå en grupp elever. Detta framgår

bl.a. av hans val av personpronomenet *þið* 'ni' i pluralis (rad 4). Denna morfologiska fossilisering tyder på att verbformen *heyrðu* 'hördu' har fått en partikelfunktion i isländska samtal och då bör den i isländska ordböcker beskrivas som sådan.

Som tidigare nämnts förekommer *heyrðu* i utdrag (3) vid ett topikbyte. När man tittar närmare på samtliga belägg på *heyrðu* i ÍU framgår det ganska tydligt att partikeln oftast förekommer just i sådana kontexter. Av samtliga 46 belägg på *heyrðu* förekommer 32 vid topikbyten och 12 i början av direkta citat (dvs. en annan typ av övergång). Endast fyra belägg förekommer sedan i svar på frågor eller för att markera respons på ny information. När diskurspartiklar beskrivs i ordböcker är detta också viktig bakgrundsinformation som redaktörer borde ta hänsyn till när de strukturerar den lexikografiska beskrivningen och väljer exempel.

I fallet *heyrðu* är den centrala och mest frekventa funktionen tydlig, dvs. att den förekommer som lystringssignal i yttranden som signalerar topikbyten. För att illustrera funktionen räcker det med ett kort exempel som består av en tur: *heyrðu hérna er eitt dæmi í viðbót* 'hördu här är ett exempel till'. Det är dock viktigt att även beskriva de mindre frekventa fallen som också kan vara svårare att definiera utan en större kontext. En fylligare redogörelse för diskurspartikelns användning i modern isländska kräver att man gör en sekventiell analys av *heyrðu* i talspråkskorpora och sedan funderar på hur man kan redovisa funktionen på ett ändamålsenligt sätt för en ordboksanvändare, och hur exemplet kan formuleras så att det inte är för detaljerat eller komplicerat jämfört med ordbokens övriga uppslagsord.

Det finns även andra diskurspartiklar som ofta förekommer i början av turer, t.ex. *hérna* 'lit. här'. I följande exempel diskuterar moderatorn också musik med eleverna. Efter att gruppen har hört en kort bit av en ny låt frågar moderatorn eleverna om de vet vem som sjunger och efter en lång tystnad, som tyder på att eleverna inte vet, svarar hon själv på frågan (rad 1 och 3).

(4) *Vem sjunger?: ÍU-skolsamtal*

(M=moderator, S=Smári, 3 tysta elever)

01 M vei- vitið þið hver er að syngja
ve- vet ni vem som sjunger?

02 (1, 2)

03 M þetta er Björk
det är Björk

04 (1, 5)

05 S já hh
ja hh

06 (1, 0)

07 M #**hérna**:# (.) hlustiði á (0, 3) svona tónlist
hérna, lyssnar ni på sán musik

Efter kvittering (rad 5) och långa pauser (rad 4 och 6) fortsätter moderatören till nästa fråga (rad 7). Yttrandet inleds med diskurspartikeln *hérna* som signalerar till de övriga samtalsdeltagarna en övergång av något slag. Den här gången innebär det en återgång till den övergripande agendan, dvs. att diskutera de frågor om musik som moderatören har planerat på förhand. Med andra ord använder talaren *hérna* för att strukturera diskursen och väcka samtalsdeltagarnas uppmärksamhet. Ofta förekommer *hérna* efter pauser av något slag och man kan säga att diskurspartikeln markerar en återgång till en topik som har varit problematisk.

Utöver att förekomma i början av yttrandet har *hérna* en ganska fri placering. Precis som flera andra diskurspartiklar som är

rörliga och till och med kan uppträda flera gånger i en och samma tur har *hérna* i ÍO och ÍNO beskrivits som en tveksamhetsmarkör, *hikorð*, som i ÍO definieras på följande sätt:

orð eða stutt orðasamband til að fylla í þagnir í töluðu máli (e.k. upphrópun, meðan framhaldið er mótað, til að koma í veg fyrir að aðrir tali o.s.frv.), t.d. *hérna*, *þarna*, *sem sagt*, *þú veist*, *sko*, þykir lýti á máli

'ett ord eller en kort fras för att fylla i pauser i talat språk (ett slags interjektion, medan fortsättningen formuleras, för att undvika att andra talar o.s.v.), [...] anses vara något som förfular språket' (min övers.).

Som definitionen tyder på har man inom isländsk lexikografi utgått ifrån att en del diskurspartiklar anses vara onödiga och vanprydande. Samtalsforskningen har dock visat att diskurspartiklar fyller en viktig funktion i vardagliga samtal. Inom den interaktionella lingvistikens undviker man termer som återspeglar en negativ inställning, t.ex. *tveksamhetsmarkör* och *ifyllnadsord*, och som på förhand avfärdar en partikel som något onödigt och meningslöst. Istället beskrivs de som planeringsmarkörer (se t.ex. Lindström & Wide 2015 om *dehär* och *dedär* i finlandssvenska). Argumentet är att diskurspartiklarna behövs för att strukturera diskursen. Som exempel (4) illustrerar bör man åtminstone inte utesluta andra funktioner innan man gör en grundligare undersökning av hur partikeln används i autentiska samtal.

I utdrag (4) uttalas *hérna* med jämn intonationskurva, utdragen slutvokal och med knarr i rösten. Dessa prosodiska drag är kännetecknade för diskurspartikeln *hérna*. Diskurspartikeln och adverbet *hérna* uttalas nämligen inte på samma sätt och uttalet

kan vara avgörande för hur vi tolkar beläggen.⁴ Inom den isländska lexikografiska traditionen, som i princip bygger helt på språket i skrivna texter, har prosodiska drag av detta slag inte uppmärksamrats. Till exempel används i den digitala ÍNO samma ljudfil för *hérna* som platsadverb och diskurspartikel.⁵ I och med allt bättre tillgång till talspråkskorpusar, det ökade intresset för talspråksfenomen och nya digitala lösningar finns det stora möjligheter att också lyfta fram diskurspartiklarnas prosodiska egenskaper som ofta är avgörande för deras funktion.

För att kunna förklara diskurspartiklarnas strukturella funktion i samtal räcker det inte att titta på enskilda yttranden. Diskurspartikelns roll är att bädda in yttranden i en större kontext, vilket betyder att en bra ordboksbeskrivning måste lyfta fram det partikelbärande yttrandets sekventiella position. Används diskurspartikeln t.ex. i topikövergångar eller i turer som fungerar som svar som måste lindas in och förberedas för samtalspartnern?

I en artikel om diskurspartikeln *ska* i isländskt ungdomsspråk påpekar t.ex. Hilmisdóttir & Wide (2000:119) att isländska ordböcker för mycket fokuserar på den ursprungliga semantiska betydelsen och att de inte tar hänsyn till de funktioner partikeln har i autentiskt samtalsmaterial. Bland annat lyfter de fram att de exempel som anges i ÍO-1983⁶ inte är representativa för de belägg som finns i deras material som består av ungdomssamtal i radio. Medan ÍO-1983 framhäver *ska* i yttranden i den ursprungliga, semantiska betydelsen ('titta' eller 'se på') och som modalt adverb ('sannerligen' eller 'egentligen') har beläggen i deras studie mycket vagt betydelseinnehåll, som endast kan förklaras med hänvisning till diskursstrukturen.

4 Som exempel har Hilmisdóttir (2007:269–323) visat tydligt samband mellan intonation och funktion av diskurspartikeln *nú*.

5 I DDO finns det olika ljudinspelningar för varje uttalsvariant för sig, se t.ex. uppslagsordet *ná*.

6 En ny och utvidgad utgåva av ÍO kom ut år 2002, två år efter att artikeln publicerades. I den nya utgåvan lades en ny funktion till, dvs. *ska* som tveksamhetsmarkör (isl. *hikorð*).

I exempel (5) ställer moderatorn frågor till eleverna angående deras nyhetskonsumention, dvs. hur de gör för att följa med det som sker i världen (rad 1 och 3).

(5) *Nyheter på Facebook: ÍU-skolsamtal*

(M=moderator, H=Hera, E=Elva, 2 tysta elever)

01 M hv^{er}ni^g (0,3) fá*í*ð þið frétt- fréttirnar
hur får ni ny- nyheterna?

02 E eh

03 M hvar sjá*í*ð þið þær eða heyrið
var ser ni dem eller hör?

04 H **sko** heima hjá mér þá erum við bara með
sko, hemma hos mig då har vi bara

05 Net*f*lix við erum ekki með skilurðu
Netflix, vi har inte förstår du

06 sjónvarp (.) [svona] Rú*v* eða neitt→
TV, typ RÚV eller något

07 M [mm]

08 M nei
nej

09 H og þarna::# (.) .mt þannig ég fæ oftast
och öh, så jag får oftast

10 bara á Facebook frá V*í*si og eitthvað
bara på Facebook från Visir och sånt

En fråga kräver ett svar och när en talare ställer en fråga till sin samtalspartner förväntar han eller hon sig svaret genast i följande tur. Om svaret dröjer brukar talaren visa detta på något sätt. Hera inleder sin tur genom att förklara att de inte har någon TV hemma hos henne utan bara streamingtjänsten Netflix (rad 4–6). Det är först efter uppbackning från moderatorn (rad 8) som Hera ger det egentliga svaret (rad 9–10): hon tar oftast del av nyheter på Facebook och nyhetswebben Vísir.

I exempel (5) fungerar *ska* som en strukturerande diskurspartikel som ger signaler till samtalspartnerna om att ett svar inte kommer genast utan måste förberedas med ny information. I detta fall kommer svaret en tur senare, men ibland signalerar ett turinledande *ska* att svaret kan utmynna i en lång berättelse.

Vidare påpekar Hilmisdóttir & Wide (2000) att den största delen av beläggen på *ska* i deras material förekommer i slutet av turer. Detsamma gäller när man tittar på inspelningarna i ÍU: 4,4 % av alla belägg förekommer i början av turer, 42 % medialt och 53 % i slutet. Exempel på *ska* som turavslutare finns dock varken i ÍO eller ÍNO. I det sjätte och sista exemplet förekommer tre belägg på *ska* i slutet av turer. Utdraget är från början av samtalet och här ställer moderatorn en inledande fråga till eleverna om vad de tycker om att vara elever i sin skola (rad 1–2).

(6) *Hur är det i skolan?: ÍU-skolsamtal*

(M=moderator, A=Ari, V=Valgerður, S=Sunna, en tyst elev)

01 M   hvernig er að vera (0,4) nemandi í
          hur är det att vara elev i

02   skólanum ykkar↓
          er skola?

03 S   bara (.) mjög gaman **ska** *hehehe*
          mycket roligt ska, hehe

04 A [það er bara fí]nt **sko**
det är bara bra sko

05 V [ágætt **sko**]
helt okej sko

06 M já↑
ja

Tre av fyra elever svarar med en värdering, dvs. ett yttrande som förmedlar deras personliga åsikter (rad 3, 4 och 5). Samtliga svar har ett turfinalt *sko*. Att alla svaren slutar på samma diskurspartikel i exempel (6) är ingen slump. En sökning i korpusen visar att värderingar är just en av de mest framträdande kontexterna för *sko* i slutet av turer. Vidare kan man säga att beläggen i exempel (5) och (6) visar att det finns ett direkt samband mellan diskurspartikelns placering i yttrandet och yttrandets funktion: Ett yttrande som innehåller ett turinledande *sko* har andra funktioner än ett yttrande som har ett turavslutande *sko*. I en ordboksbeskrivning är det viktigt att redogöra för de olika placeringarna i yttrandet och vilka funktioner som är förknippade med varje placering för sig.

6. Sammanfattning och diskussion

I denna artikel, som är tudelad, har jag först redogjort för vilka diskurspartiklar som förekommer i ett urval av isländska talspråkskorpusar och undersökt om dessa beskrivs i de två stora definitionsordböckerna ÍO och ÍNO. Resultatet visar att förekomsten av diskurspartiklar varierar mycket mellan de undersökta korpusarna. Detta visar hur viktigt det är att lexikografisk analys bygger på en stor och varierad talspråskorpus.

De flesta diskurspartiklarna finns representerade i de två ordböckerna, med undantag för partiklar som har sitt ursprung i fraser som består av verb och pronomen, t.ex. *þú(vei)st* 'du vet' och *ég meina* 'jag menar'. I de undersökta ordböckerna är beskrivningarna av diskurspartiklar ganska allmänna och består av en kombination av definitioner och synonymförklaringar. Exempelen är dessutom få och visar inte den variation som diskurspartiklar kan ha vad gäller placering i sekvensen och yttrandet. Möjliga orsaker till den styvmoderliga behandlingen av diskurspartiklar i de isländska ordböckerna, förutom att de huvudsakligen bygger på skriftliga källor, är dels att definitionerna överlag är ganska kortfattade, dels att den lexikografiska analysen inte systematiskt har utgått från autentiska exempel. Ordböckerna anger först och främst korta, redaktionella språkprov. Ordböcker som består av mer detaljerad analys och följer strikta principer om autentiska citat, som DDO, målar upp en mer nyanserad bild av diskurspartiklar, bl.a. genom att använda fler, längre och mer komplicerade språkprov, även om det verket först och främst bygger på skriftspråk.

I den andra delen diskuterade jag diskurspartiklarnas egenskaper i autentiska samtal för att kunna föreslå riktlinjer för den lexikografiska beskrivningen. Mina förslag är som följer:

- a) Beskrivningen av talspråkstypiska diskurspartiklar borde först och främst baseras på en ingående analys av belägg i talspråkskorpusar.
- b) Lexikala ord och fraser som kan uppföra sig som diskurspartiklar bör finnas som egna uppslagsord (t.ex. *heyrðu* och *þú(vei)st*).
- c) Beskrivningen av uppslagsenhetens formella egenskaper bör ge användaren information om hur den uppför sig morfologiskt och syntaktiskt.
- d) Den lexikografiska beskrivningen bör utgå ifrån interaktionella funktioner, dvs. vad diskurspartiklen gör i sam-

talet, och inte ifrån semantiskt innehåll (t.ex. ’lyssna!’ > ’lystringssignal vid topikbyte’).

- e) De exempel som väljs för att illustrera olika funktioner bör ta strukturella aspekter i beaktande, som diskurspartikelns placering i yttrandet och – där det är relevant och kan förknippas med funktion – olika prosodiska varianter.

En ordboksdefinition som tar punkt (a)–(e) i beaktande förutsätter en ingående analys som ibland fordrar att man tar hänsyn till en mycket större samtalskontext än i traditionella ordböcker. I och med den digitala tekniken är frågan om utrymme mindre viktig än tidigare (när ordböcker trycktes på papper), åtminstone ur ett ekonomiskt perspektiv. Ur ett användarperspektiv är det dock avgörande att språkproven inte blir för långa eller för invecklade.

Avslutningsvis kan man ställa frågan om allmänna definitionsordböcker är det rätta forumet för en ingående analys av komplicerade, diskursstrukturerande och pragmatiska markörer i talspråk. En annan möjlighet vore att utveckla en egen talspråksordbok där man kunde utnyttja de digitala ordböckernas fördelar och både visa längre samtalsutdrag och använda autentiska ljudinspelningar (se t.ex. *Ordbog over Dansk Talesprog*). En talspråksordbok skulle då kunna kompensera för det som de skriftspråksbaserade ordböckerna inte kan förklara utan att bryta mot den tradition som har byggts upp inom lexikografen.

Litteratur

Ordböcker och korpusar

- Blöndal, Sigfús (1920–1924): *Islandsk-dansk ordbog*. Reykjavík.
 DDO = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal. <<http://ordnet.dk/ddo>> (juni 2021).

- ÍNO = *Íslensk nútítmamálsorðabók*. Halldóra Jónsdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir (red.). Árni Magnússon-institutet för isländska studier. <islenskordabok.is> (mars 2021).
- ÍO = *Íslensk orðabók* (2002): Mörður Árnason (red.). Reykjavík: Edda.
- ÍO-1983 = *Íslensk orðabók handa skólum og almenningi* (1983): Árni Böðvarsson (red.). Reykjavík: Bókaútgáfa menningarsjóðs.
- ÍU = Talsprákskorpuseu *Íslenskt unglíngamál*. (2019–2020) <https://tekstlab.uio.no/glossa2/iyl> (februari 2021).
- Ordbog over Dansk Talesprog*. Københavns universitetet. <odt.hum.ku.dk> (juni 2021).

Annan litteratur

- Foolen, Ad (1996): Pragmatic particles. I: Jef Verschueren, Jan-Ola Östman, Jan Blommaert & Chris Bulcaen (red.) *Handbook of Pragmatics*, 1–24. Amsterdam: John Benjamin's publishing company.
- Hansen, Carsten (2015): Beskrivelsesproget i *Ordbog over Dansk Talesprog*. I: *LexicoNordica* 22, 57–76.
- Heritage, John (2016): On the diversity of 'changes of state' and their indices. I: *Journal of Pragmatics* 104, 207–210.
- Hilmisdóttir, Helga (2001): Partiklarna *þúveist* och *skiluru* – ett isländskt ungdomssamtal under lupp. I: Kerstin Nordenstam & Kerstin Norén (red.): *Språk, kön och kultur*. Rapport från fjärde nordiska konferensen om språk och kön i Göteborg den 6–7/10 2000. Göteborg: Göteborgs universitet, 124–131.
- Hilmisdóttir, Helga (2007): *A sequential analysis of nú and núna in Icelandic conversation*. Nordica Helsingiensia 7. Doktorsavhandling vid Helsingfors universitet.
- Hilmisdóttir, Helga & Camilla Wide (2000): *sko* – en mångfunktionell diskurspartikel i isländskt ungdomsspråk. I: Ulla-Britt Kotsinas, Anna-Brita Stenström & Eli Mari Drange (red.):

- Ungdom, språk och identitet*. Köpenhamn: Nordisk minister-råd, 101–121.
- Kotsinas, Ulla-Britt (1994): *Ungdomsspråk*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Lindström, Jan (2008): *I tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag.
- Lindström, Jan & Camilla Wide (2015): Finlandssvenskt samtals-språk. I: Marika Tandefelt (red.): *Gruppspråk, samspråk, två språk. Svenskan i Finland – i dag och i går I*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 91–126.
- Opsahl, Toril (2015): Kan ord i bruk bli ord i bok? Urbane ungdomsvarieteter i framtidige ordboksressurser. I: *LexicoNordica* 22, 131–149.
- Svavarsdóttir, Ásta (2007): Talmál og málheildir – talmál og orðabækur. I: *Orð og tunga* 9, 25–50.
- Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboks-arbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Vasilyeva, Anna Nikolaeva ([1972] 2002): *Particles in Colloquial Russian. (Manual for English-speaking students of Russian)*. Honolulu: University Press of the Pacific.

Helga Hilmisdóttir
forskningsdocent, fil. dr
Árni Magnússon-institutet för isländska studier
Laugavegur 13
IS-101 Reykjavík
helga.hilmisdottir@arnastofnun.is